

BEYAZ RUS MÜLTECİLERİNİN GÖZÜNDEN MİLLİ MÜCADELE VE ANKARA HÜKÜMETİ İLE OLAN İLİŞKİLERİ

Kezban Acar Kaplan*

Öz

1917 Bolşevik İhtilali'ni müteakip Kızılıarla Çarlık rejimi yanlıları arasında yaşanan iç savaş sırasında ve sonucunda savaşı kaybedip ülkeyi terk etmek zorunda kalan ve önemli bir kısmı İstanbul'a gelen Beyaz Rus mültecileri, ülkemizde birçok çalışmaya konu olmuştur. Bunların önemli bir kısmı onların İstanbul'daki yaşam mücadelesini ve buradaki yaşama etkileri ve katkılarını ele alırken, diğer bir kısmı da Beyaz Rus Ordusu'na dairdir. Benzer şekilde Türkiye'de Türk-Sovyet ilişkilerine dair birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmında Bolşevik karşıtı Beyaz Rus Ordusu veya Beyaz Rus mültecilerinin Millî Mücadele'ye yaklaşımına değinilmiştir. Ancak bunun için daha çok Osmanlıca ve Türkçe kaynaklar kullanılmıştır. Kuşkusuz hepsi son derece önemli olan bu çalışmalarda hemen hiç Rusça kaynak kullanılmamış, konuya Rus mültecilerin gözünden hemen hiç bakılmamıştır.

Bu makale, Beyaz Ordu içerisinde Gelibolu'da veya daha sonra sivil olarak İstanbul'da yaşayan bazı Rus subayların ve komutanların günlüklerinden ve bazı Rusça arşiv belgeleri ve basılmış Rusça çalışmalardan istifade ederek, Millî Mücadele ve Beyaz Rus mültecilerin Ankara Hükümeti ve İtilaf Devletleriyle olan ilişkilerine Rusların veya özel olarak Beyaz Rusların penceresinden bakmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Beyaz Ordu, Kurtuluş Savaşı, Millî Mücadele Dönemi, Rus İç Savaşı, Ankara Hükümeti.*

Abstract

Turkish Independence War from White Russians' Perspective and Their Relations with Ankara Government

In Turkey, there are many studies dealing with White Russian Refugees that came to İstanbul after they lost the Civil War to the Reds following the Bolshevik Revolution of 1917. While an important bulk of these studies examine their struggle for life and their impacts on and contributions to social and economic life in İstanbul, some others cover the White Russian Army. In a similar way, there have been many studies in Turkish, dealing with Turkish-Soviet relations.

* Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa. E-posta: kacar45@yahoo.com

(Makale Gönderim Tarihi: 3.11.2016 - Makale Kabul Tarihi: 19.10.2017)

Some of these studies mention how Russian refugees viewed the Turkish Independence War. In these studies, mostly Turkish and Ottoman sources were used. Even though all are very important studies, they fail to present Russian view of Turkish Independence War based on Russian sources. This article, on the other hand, utilizing Russian White memoirs and some Russian archival and modern Russian studies, aims to open a different window to the Turkish Independence War and relations between Russian Refugees and Turkish Nationalist and the Allied Powers.

Key Words: *White Army, Turkish Independence War, Russian Civil War, Ankara.*

Giriş

Ekim 1917’de Bolşeviklerin iktidara gelmesi, Rusya’da Bolşeviklerle eski rejim yanlısı veya Bolşevik karşıtı kesimler arasında bir iç savaşın başlamasına neden oldu. Onlara yönelik muhalefetin tek nedeni eski rejimin yıkılması değildi. Sosyalist koalisyon hükümetini reddetmek, gizli polis örgütü ÇEKA’yı kurmak ve bunu muhaliflerine karşı kullanmak, Temsilciler Meclisi’ni kapatmak ve Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’nın savaştığı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan’la Brest Litovsk Anlaşması’nı imzalayarak savaştan çekilmek gibi politikaları da Bolşeviklere olan muhalefetin oluşmasında veya mevcut muhalefetin güçlenmesinde etkili oldu.¹

Bolşeviklere muhalefet eden ve eski rejimi tesis etmek için savaşan orduya Beyaz Ordu ve onlarla birlikte ülkeyi terk eden, çoğunluğu çarlık rejimi dönemi bürokratları, memurları, aristokratları ve benzeri gibi Rus toplumunun üst sınıflarından mültecilere ise Beyaz Ordu’nun komutanı General Vrangell nedeniyle Vrangell mültecileri veya Beyaz Rus mültecileri adı verilmiştir. Beyaz isminin nereden geldiği tam bilinmemekle birlikte, kendilerine bu ismi Kızıl Bolşeviklere karşı savaştıkları için verdikleri düşünülmektedir.²

Beyaz Rus mültecileri, 1919 Nisan’ından başlayarak, özellikle Kasım 1920’de İstanbul’a gelmiş, oradan sivil ve askeri mülteciler olarak tasnif edilmiş ve askeri birlikler olarak Gelibolu’ya, sivil olarak ise İstanbul ve çevresine yerleştirilmişlerdir. Ülkemizde Beyaz Rusları konu edinen bazı çalışmalar bulunmaktadır. Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATESE) ve Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)’nden belgeler, o döneme ait hatırat, gazeteler ve bazı İngilizce kaynakların kullanıldığı bu çalışmalar hem Millî Mücadele dönemi hem de Vrangell Ordusu ile Ankara-Moskova ilişkileri hakkında önemli bilgiler içermektedirler.³

¹ Hosking 2011, 557.

² Robinson 2002, 4.

³ Bakar, 2012; Karadoğan 2011; Macar ve Macar 2010; Şahiner 2001 ve 2003; Yüceer 1998; Süer 1987.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

Ayrıca, özel olarak Millî Mücadele döneminde Beyaz Rusların Ankara Hükümetiyle olan ilişkileri hakkında yazılmış, Svetlana Uturgauri'ye ait kısa ancak özlü iki çalışma bulunmaktadır. Uturgauri'nin kaleme aldığı bu çalışmalardan ilki, bir-iki sayfalık online bir makale olup, hiçbir kaynak içermemektedir. İkincisi ise Anadolu'daki Beyaz Rusların genel olarak hangi şehirlerde yaşadıkları, ne tür işler yaptıkları hakkında Rusça bazı kaynaklara dayanarak mühim bilgiler sunar.⁴ Ancak bu makaleler de Ankara Hükümeti ile Beyaz Rusların ilişkilerini birkaç cümle ile geçtiği için eksik kalmıştır.

Son olarak, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk-Sovyet ilişkilerini konu alan birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar da daha çok taraflar arasında ilişkilerin nasıl ve ne zaman başladığı ve nasıl geliştiği⁵ ile Sovyet Rusya tarafından TBMM hükümetine yapılan askeri ve maddi yardımları konu edinmişlerdir.⁶ Ankara-Moskova ilişkilerini anlamak açısından çok mühim olmakla birlikte bu çalışmalarda Beyaz Ruslardan hemen hiç bahsedilmez.

Bu makale ise Beyaz Ordu içerisinde Gelibolu'da veya daha sonra sivil olarak İstanbul'da yaşayan bazı Rus subayların ve komutanların günlüklerinden ve bazı Rusça arşiv belgeleri, basılmış Rusça çalışmalardan ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden temin edilen bazı belgelerden istifade ederek, Beyaz Rusların Ankara-Moskova ilişkilerine, İtilaf Devletlerine ve Millî Mücadeleye bakışını ortaya koymayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Beyaz Rusların Bolşeviklere ve Ankara Hükümeti'ne Karşı Kullanılmak İstenmesi

Beyaz Ruslarla ilgili modern çalışmalarda özellikle Millî Mücadele döneminde Ankara-Moskova ilişkileri bağlamında en çok vurgulanan konulardan biri, Beyaz Ordu birliklerinin İtilaf Devletleri tarafından Bolşeviklere karşı kullanılmak istenmesidir. Bu çalışma açısından en dikkat çekici nokta, İtilaf Devletleri'nin hem Bolşeviklere hem de Ankara Hükümeti'ne karşı kullanmayı düşündükleri Beyaz Ordu'ya hemen hiç güvenmemeleridir.

İngiltere için Beyaz Ordu'ya güven meselesi 1920 baharında Kafkasya'da savaşıyan General Anton Denikin'in yenilgisinden sonra bitmiş gözükmektedir. Bu yüzdendir ki İngiltere, 1920 baharında Denikin'in yenilgisinden sonra Novorossisk ve Odesa'dan gelen göçmenlerin sorumluluğunu üstelenirken, 1920 Kasım'ında Kırım'dan tahliye edilen Beyaz Ordu'ya maddi anlamda hiç

⁴ Uturgauri 2015a, 253-259; Uturgauri 2015b.

⁵ Yüceer, 2016; Akal 2013; Perinçek 2011; Şamsutdinov 2010; Gökay 2006; Yerasimos 2000; Potskhveriya 1999; Okyar 1998; Kumkale 1997; Gürün 1991; Saray 1984; Meram 1969;

⁶ Çalışkan 2006; Türkmen 2001; Müderrisoğlu 1988; Mütercimler 1992; Işın 1946.

destek vermemiş, maddi desteğini İstanbul ve çevresine yerleştirilen sivil göçmenlere yardımla sınırlı tutmuştur. Bolşeviklerin iktidarının devrilemeyeceğini çok daha önce anlamış olduğundan, İtilaf Devletleri arasında Sovyet Rusya ile anlaşma yoluna giden ve 16 Mart 1920 gibi erken bir tarihte Moskova ile ticaret anlaşması imzalayan ilk devlet de yine İngiltere olmuştur.⁷

Bununla birlikte hem Kasım 1920'den önce hem de sonrasında, İngiltere'nin, Bolşeviklerle görüşmeler yaptığı sırada bile hala Beyaz Ordu'yu Bolşeviklere karşı kullanma planları yaptığını belirtmek gerekir. Özellikle Ankara-Moskova yakınlaşmasından sonra Rusların bu dostluktan da güç alarak güneye doğru inmesinden endişe eden İngiliz askeri yetkilileri, Vrangel'in Kafkasya'da Bolşevikleri durdurmak için kullanılabileceğini belirtirler. İngiliz Akdeniz Komutanlığı'ndan Donanma'ya gönderilen 28.8.1920 tarihli bir telgrafta, Ağustos'un başında Moskova ile Mustafa Kemal'in Rusya'nın Büyük Britanya'ya karşı Ankara'ya yardım etmesi konusunda anlaşmaya vardığı ve bu anlaşmaya istinaden bir piyade ve süvari birliğinin Erzurum'a ulaştığı ancak bu askeri yardımın Mustafa Kemal'in başarılı olması için yeterli olmayacağı belirtilir. Komutanlığa göre, asıl Rusya'nın Polonya ve Güney Rusya'daki birliklerini yardım amaçlı Anadolu'ya göndermesi durumunda sorun ortaya çıkacak ve İngiltere'nin, Mezopotamya, İran ve hatta İstanbul'daki çıkarları tehlikeye girecektir. İşte böyle bir şey olması durumunda Vrangel, Sovyetlerin Kafkasya'yı işgalini sekteye uğratabilecek askeri operasyonlarla İngiltere'yi böyle bir ihtimalden kurtarabilecektir.⁸ Bu yazışma, hem Rusların Türklere askeri yardım yaptığını iddia etmesi hem de Rus-Türk iş birliğinin İngilizleri ne kadar korkuttuğunu görmek açısından son derece önemlidir.

Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan* isimli eserinde, 1920'de Kırım'dan Türkiye'ye geçerek Gelibolu'ya yerleşen ve sayıları 60 binin üstünde olan Vrangel Ordusu'nun, İstanbul'daki askeri idareciler tarafından bir anti-Sovyet müdahalede kullanılmak üzere tam bir askeri teşkilatlanma halinde muhafaza edildiğini belirtir.⁹ Ayrıca İstanbul Boğazı'nın sahillerine yerleştirilmiş olan bu ordunun, her an İngiltere ve Fransa tarafından Anadolu'ya sevk edilmelerinin de mümkün olduğunu ileri sürer. Türkçe bazı çalışmalarda referansta bulunulan ve tekrarlanan bu bilgi¹⁰ aslında tam da doğru değildir. Çünkü Rusça kaynaklarda aktarıldığı üzere, İtilaf Devletleri bu kadar çok sayıda ordu birliğinin Boğaz'da ve İstanbul'da bulunmasından rahatsız olmuşlar ve onu Gelibolu'ya yerleştirmişlerdir.¹¹

⁷ Yovanoviç 2005, 27.

⁸ Şimşir 1975, 289.

⁹ Velikov 1969, 122.

¹⁰ Pehlivanlı 1992, 165.

¹¹ Yovanoviç 2005, 40.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

Tri Stolitsy (Üç Başkent) isimli Rusça bir kaynakta, bu konuya biraz daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Esere göre, İtilaf Devletleri, başlangıçta, “Boğazlar bölgesine yerleştirilmiş, 1921- 1922 yıllarında da gerçekten iyi eğitilmiş ve kısmen silahlı, askerî harekâtlarda son derece tecrübeli ve Rusya’ya, Kırım’dan kaçışın ve alınan yenilgilerin ayıbından sonra zaferlerle dönmek için yanıp tutuşan ve gönüllü ordusundan geri kalan birlikleri” kontrol altına almayı ve onu Bolşeviklerle mücadelede yeni bir müdahalenin aracı olarak kullanmayı amaçlamışlardır. Ancak, daha sonra, ordu birliklerinin Fransızların aylık olarak değişen miktarlarda ödediği parayı ve gıda yardımını kesmesi üzerine yokluktan ve işsizlikten bozulmaya ve bunun sonucu olarak Gönüllü Ordusu’nun subay ve askerlerinin “sivil” duruma geçmeye başlamasıyla birlikte¹² batılı güçler, Türkiye’deki Rus göçmenlere maaş ödeyerek, Sovyet otoritesini devirme işinin gerçekleştiremeyeceğini görmüşlerdir. Esere göre, “Konstantinapol’daki askeri otoritelerin tavrı son derece farklı ve açıktı. Onlar, Türk başkentine yerleşmiş ve bu şehri alma olasılığına sahip 70 bin Rus askerinin yokluk ve kendi belirsizlikleri yüzünden birdenbire kontrollerinden çıkabileceğini düşünmekteydiler.”¹³

Aynı kaynağa göre, İtilaf Devletlerinin endişesi hiç de yersiz değildi. Sovyetlerin gerçekten de Vrangeli Ordusu’na yönelik böyle bir planı vardı. Örneğin, Dış İşleri Bakanlığı Narkomat Kolejiya’dan bir Sovyet yetkilisi, Dış İşleri Komiseri Çiçerin’e 22 Nisan 1921’de Vrangeli ekibinin, Antant Devletlerine karşı olumsuz duygular beslediklerini ve Konstantinapol’ü almaya hazır olduklarını belirtir. Ayrıca, Vrangeli Ordusu üyelerinden çoğunun Sovyet Rusya’ya saygı duyduğunu ve Sovyetlerle yapılacak bir plana sıcak bakacaklarını belirtir. Aynı yetkiliye göre, her şeyin yolunda gitmesi için Vrangeli mensuplarının bu plan kendi planlarıymış gibi davranmaları gerekliydi. Olayların olumlu gelişmesi durumunda ise Bolşevikler durumu kontrol altına alacaklar ve Konstantinapol’ü gerçek sahiplerine yani Türklere bırakacaklardı. Ancak bu Türklere Ankara’daki Kemalistler değil, İstanbul’daki sosyalist Kemalistler olacaktı. Bu iş tamamlandıktan sonra ise Vrangeli Ordusu, hâlihazırda Bolşevik komiserlerin bulunduğu Edirne ve Selanik’i işgal edecekler ve desteklenmeleri durumunda Balkanları da kontrol altına alarak,

¹² Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye’de* isimli eserlerinde, Vrangeli Ordusunun sivil duruma geçmesinde Fransa’nın tayin ve aylık ücret yardımını kesmesinin etkili olduğunu belirtirler. Esere göre, Rusların Fransa için aylık gideri 40 milyon frankı buluyordu ve Fransız Hükümeti kullanamayacağı bir ordu için bu kadar yardım yapmanın anlamsız olduğunu düşünüyordu. Macar ve Macar 2010, 204-205.

¹³ İppolitov vd. 1999, 27.

orada Bolşevik etkisini tesis edeceklerdi. İtilaf Devletleri'nin bu plandan haberi olmalı ki, Beyaz Ruslardan birinin aktardığı üzere, Çatalca'da konuşlanmış Beyaz Ordu birliklerinin Konstantinapol'ü zapt edeceklerini düşündüklerinden onları daha uzağa göndermeye çalışmışlardır.¹⁴ İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere, Bolşeviklerin İstanbul'daki Beyaz Ordu subayları ve sivil mülteciler arasındaki muhtemel propagandalarını önlemek için bir taraftan Beyaz Ruslardan kendi istihbarat ajanlarını oluşturmaya çalışmış ve bu ajanları hem Bolşeviklerin hem de Kemalistlerin faaliyetleri hakkında bilgi almak için kullanmış; diğer taraftan ise İstanbul'da Bolşeviklere yönelik tasfiye ve ortadan kaldırma politikası izlemiştir.

İstanbul'daki Rus mültecilerle ilgili bir eser kaleme alan Bülent Bakar, 2 Ocak 1921 tarihli bir Türk askeri istihbarat raporuna istinaden, Rus generallerin İngilizlerin bu tür planlarına alet olmayı reddettiklerini ve bu yüzden de Beyaz Ordu birliklerinin İstanbul'dan alınarak Gelibolu, Çatalca, Hadımköy ve Limni'ye nakledildiklerini yazar. Aynı rapora göre, "Rus Generaller, eğer Bolşeviklere karşı bir harekât olursa Gelibolu ve Çatalca mıntikasındaki kuvvetleri harekete geçireceklerini fakat Türk kuvvetlerine karşı kesinlikle hareket etmeyeceklerini İngiliz ve Fransızlara açıkça söylemişlerdi. Bu yaklaşımdan özellikle İngilizler pek memnun olmamıştı."¹⁵

Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar da *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de* isimli eserlerinde, Fransızların ve İngilizlerin Vrangal Ordusu'nu Ankara'ya karşı kullanmak için çaba sarf ettiklerini; hatta bunu kabul etmeleri durumunda Beyaz Ordu'ya Sovyet Rusya'ya karşı olan savaşta para ve savaş malzemesi desteği sözü verdiklerini belirtirler. Bu yol işe yaramayınca İngiltere, Vrangel'in yakın çevresiyle ilişki kurmuş ve onu bu kişiler aracılığıyla ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Vrangel buna kesinlikle karşı çıkmış ve Rusların Rusya'dan başka hiçbir yer için kan akıtmak istemediğini belirtmiştir. Esere göre, Vrangel ayrıca İtilaf Devletleri'nin silahlarını teslim etmeleri gerektiği çağrısına da olumsuz yanıt vermiştir. Bu tavır, Beyaz Ordu'nun Fransa ve İngiltere ile ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Vrangel'in bu tavrı, özellikle ordunun terhis edilmesine karşı çıkması ve silahları teslim etmeyi kabul etmemesi, Fransa'nın Beyaz Ordu birliklerine iaaşe yardımını durdurma kararı almasında da etkili olmuştur.¹⁶

Öte yandan İstanbul'da yaşayan bazı Beyaz Ordu subay ve komutanlarının ve sivil göçmenlerin hem Ankara Hükümeti'ne hem de Bolşeviklere karşı İngiltere için çalıştığına dair bazı bilgiler de mevcuttur. Bu

¹⁴ İppolitov vd. 1999, 28.

¹⁵ Bakar 2012, 149.

¹⁶ Macar ve Macar 2010, 221-222.

konuda en ayrıntılı bilgi verenlerden biri Saime Yüceer'dir. Yazar, o dönemde Türk Genel Kurmay Başkanlığına bağlı istihbarat görevlilerinin sundukları bazı raporlara dayanarak, Vrangal Ordusunda çalışan bir grup Alman subayının, İngiliz yanlısı Rus Generali Sakapoşof Groniki'nin maiyetinde, İngilizler tarafından casus olarak kullanıldığını ve İstanbul'daki İngiliz İstihbarat Teşkilatından aldıkları talimat çerçevesinde Türk subaylarla yakınlık kurarak İstanbul'daki Ankara Hükümeti yanlılarını tespit etmeye ve onlar hakkında bilgi edinmeye çalıştıklarını belirtir. Hatta 2 Aralık 1920 tarihli istihbarat raporuna göre, bu Alman subaylarından birisi Osmanlı genelkurmayında görevli bir paşanın maiyetindeydi. Aynı rapora göre General Sakapoşof, Türk dostu olarak tanıtılacak ve emrindeki askerlerle birlikte Mustafa Kemal'in birliklerine dâhil olmak istediği Türk subaylarına iletilecekti. Gerçekte ise İngilizler için casusluk yapacaklardı.¹⁷ Yüceer'e göre buradaki İngiliz-Alman iş birliğinin sebebi, İngiltere'nin Fransa'nın tek başına güçlenmesini istememesi ve onu Almanya ile dengelemek istemesiydi.

Bir başka kaynakta ise, Türk askeri çevrelerine ait bir istihbarat raporuna dayanılarak, Vrangal Ordusu'ndan bazı subayların hem İngilizler hem de Fransızlar lehine, Ankara Hükümeti ve Bolşevik Rusya aleyhine casusluk yaptıkları belirtilir. Bu subaylar, Rus generallerle Kuvay-ı Milliye güçleri arasında bağlantı kurulmasına engel olmuşlar; ayrıca silah ve makineli tüfek depolarından Anadolu'ya sevkiyat yapılıp yapılmadığı konusunda Fransız ve İngilizlere bilgiler sunmuşlardır.¹⁸

Bir yandan bazı Beyaz Ordu mensuplarını Bolşevikler ve Kemalistler hakkında bilgi almak için kullanan İngilizler, bir yandan da İstanbul'daki Bolşeviklere savaş açmıştır. Beyaz Rus mültecilerinden biri olan ve Ekim 1920'de İstanbul'a gelen N. N. Çebyşev, o döneme ışık tutan hatıratında bu konuda bazı bilgiler sunar. Onun aktardığı üzere, İngilizler tarafından Bolşeviklere yönelik en geniş tasfiye, 29 Haziran 1921'deki bir operasyonla gerçekleşmiştir:

Bu operasyonda 50 kadar kişi tutuklandı; bunlar ya başlardı ya da büyük balıklardı. Tutuklamalar sırasında birçok şeyin yanı sıra Petersburg'da basılmış sahte sterlinler de bulundu. Beykoz'da yeraltında/gizli çalışan kızıl karargâhı da bulundu. Her şey çok ayrıntılı bir biçimde organize edilmişti. Baskı cihazları vardı. Ayrıca Anadolu'ya geçiş için kullanılmak üzere sahte vize verilmesini sağlayan ve Kemal'in ordusuyla iş birliği içerisinde çalışan bir de vize-pasaport şubesi vardı. Konstantinopol'de bulunan bütün mültecilerin

¹⁷ Yüceer 2016, 112-113.

¹⁸ Şahiner 2001, 57.

*fotoğrafları ve listeleri bulunmaktaydı. Ayrıca bomba, silah ve sahte İngiliz belgeleri mevcuttu.*¹⁹

Doğrudan Bolşeviklere ve onların Ankara'yla bağlantılarına darbe vurmaya amaçlayan bu operasyon dışında, İngilizler Bolşeviklere finansal anlamda da darbe vurmak amacındaydılar. Bu yüzden Bolşeviklerle iş birliği yapan spekülörleri tutukladılar. Bütün bu gelişmeler sonrasında amaçlarına kısmen de olsa ulaştılar çünkü "29 Haziran'da İstanbul borsasında bir Sovyet milyonu 140 liradan 22 liraya kadar düştü."²⁰

Gelibolu'daki Beyaz Rus Ordusunun I. Kolordusunda subay olarak görev yapmış A. Baltunov, 1921'de kaleme aldığı günlüğünün Temmuz 1921 tarihli bölümünde, Fransızlar ve İngilizlerin, Bolşeviklere yönelik operasyonunun Çiçerin'in İstanbul'a, Boğaz'ın İtilaf Devletleri tarafından bloke edilmesini protesto eden bir nota göndermesinden sonra başladığını ifade eder. Ayrıca, Baltunov, Çiçerin'in notasının İstanbul'da büyük bir etkiye ve devrime neden olacağını düşündükleri için İtilaf Devletlerince bu kadar büyük bir tepkiyle karşılandığını belirtir:

*Bolşeviklerin müttefiki olan Kemal Paşa, her zamanki gibi Yunanlıların üstüne gidiyor ve onları yerle bir ediyor ve Fransızların ve özellikle İngilizlerin ev sahibi gibi davrandığı İstanbul'u tehdit etme noktasına gelmekte. Ona karşı olan İngilizler, Boğazları bloke etmeyi ve Kemal'in iki gemisini ele geçirmeyi planlıyorlar. Sovyet Rusya'nın Dış İşleri Bakanı Çiçerin, Londra'ya bunu protesto eden bir nota gönderdi. Bunun İngiltere'yi ilgilendirmediğini söyledi. Bolşevikler bu protestoyla Konstantinopol'de bir manifesto alanı oluşturmak istediklerinde, bunun gerisinde devrim olacaktır. Fransızlar ve İngilizler bunu anladıkları için İstanbul'daki Bolşeviklerin hepsini yakaladılar, hapse attılar.*²¹

İngiltere İstanbul'da Bolşeviklerle ve onların yardım ettiği Kemalistlerle mücadele için Bolşevikleri tutuklamaktan, Beyaz Rusları kullanmaya, istihbarattan faydalanıp, finansal önemler almaya kadar birçok farklı yola başvururken, Fransa esas itibarıyla en başından 1921 yılı baharına kadar Beyaz Ordu'yu destekleme politikasına ağırlık vermiştir. Ayrıca Fransa uzun vadede Bolşeviklerle mücadele işine İngiltere'den çok daha fazla önem vermiş ve İngiltere bundan vazgeçtikten sonra bile Bolşeviklerle mücadeleye devam etmiştir. Hatta İngiltere'den çok daha önce barış yaptığı Ankara Hükümeti ile dostane ilişkilerini bile başka şeylerin yanı sıra, Bolşeviklerle mücadele bağlamında önemli bir hamle olarak düşünmüştür.

¹⁹ Çebyşev 1933, 308-309.

²⁰ Çebyşev 1933, 310.

²¹ GARF f. 5881, op. 2, d. 261, list 66-69.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

Fransa, Bolşeviklerle mücadele kapsamında, İç Savaş'ta Bolşeviklere yenilerek 12 Kasım 1920'de Kırım'dan kaçan 150,000 göçmenin sorumluluğunu tek başına üstlenmiş²² ancak bu sorumluluğun karşılığında, ordu birliklerinin iâşe ve diğer masrafları için Beyaz Ordu'nun Kırım'dan getirdiği mal varlıklarına el koymuştur. Bununla ilgili anlaşma, Rus mülteciler İstanbul'da demir atmış gemilerde beklerken, "Val'dek' Russo" isimi kruvazör gemisinde Fransa Yüksek Komiseri de Frans', Baron de Martel, İşgal Kolordusu Komutanı General de Buron, Amiral de Bon ve onun Kurmay Başkanı ve Rus Generaller Vrangell ve Şatilov'un katıldığı toplantılar sonucu yapılmıştır.²³ Sürgündeki Rus ordusu ve filosu hakkında ayrıntılı bir çalışma yapan A. Zubarev'e göre bu gemilerdeki gıda, askeri giysi, mühimmat, kömür vesairenin toplamı şöyle idi:

Kırım'dan gelen gemilerde ayrıca hazineye ait, değeri 60 milyon franglı bulan mallar (yiyecek, üniforma, yün, ayakkabı, manifatura); 35 milyon frank değerinde top ve mühimmatı ve 6,5 milyon Frank değerinde kömür; toplam 110 milyon franklık malzeme vardı. Bütün bu malzemeler, 15 milyon değerinde olan ordu ve göçmenlerin ihtiyaçları için gereken giysi üniforma vs. hariç, Fransa tarafından alındı." Güney Rusya'daki Fransız yüksek komiseri de Martel'in Genelkurmay ile yaptığı anlaşmaya istinaden Kırım'dan tahliye edilen herkes Fransa cumhuriyetinin koruması altına alındı; bunun karşılığında Rus gemilerine Fransız hükümeti tarafından ipotek konuldu.²⁴

Bir başka kaynaktan aktarıldığına göre ise Vrangell ile birlikte İstanbul'a gelen Rus filosunda toplam 66 gemi bulunmaktaydı ve bunun sadece 23-30 kadarı donanmaya aitti. Donanmada bir dretnot, iki kruvazör, beş muhrip, dört denizaltı, üç buzkıran, bir trol, yedi küçük devriye ve destek gemisi vardı. Vrangell ilk önce bu filoyu Sırp-Hırvat-Sloven Krallığına aktarmak istedi ama bu girişim, buradaki güçten endişelenen İtalya'nın Fransa'yı uyarması üzerine sonuçsuz kaldı. İngilizler ise bu donanmanın Boğaz'a girmesinden endişeliydi ve bu yüzden en başından itiraz etti.²⁵

Fransa bu maddi kazanca istinaden Beyaz Ordu'nun masraflarını bir süre üstlenmiş; Nisan 1921'de ise buna son vereceğini duyurmuştur. Fransa'nın Beyaz Ordu'ya maddi yardımı durdurmasının en önemli sebebi, Beyaz Ordu'nun elindeki silahların Kuvay-ı Milliye taraftarlarının eline geçmesi ihtimali ve daha da önemlisi Beyaz Ordu birliklerinin silahlarını teslim etmek

²² Yovanoviç 2005, 40.

²³ Davats ve L'vov 1985, 15.

²⁴ Zubarev 2007, 4.

²⁵ Macar ve Macar 2010, 187.

istememesidir.²⁶ Ayrıca, Yunanistan'ın İngiltere'nin uydusu ve Yakın Doğu'daki jandarması gibi kullanılmasından da hoşlanmayan Fransa, eski Osmanlı topraklarındaki önemli ekonomik çıkarlarını kurtarmanın derdindeydi. Rusya'daki çıkarlarını yitirmesini de bir türlü hazmedemediği için Türkiye aracılığıyla aynı zamanda Yeni bir Kafkas seti meydana getirmek istemekteydi.²⁷

Ali Fuat Cebesoy'un, anılarında, "Rusya'ya karşı İttifaklar ve Türkiye" başlığı altında verdiği bilgiye göre, 1921 yılı Temmuz ayında Romanya-Yugoslavya ve Romanya Polonya ve Baltık ülkeleriyle Rusya'ya karşı önleme amaçlı ayrı ayrı askeri anlaşmalar imzalanmıştı. Ağustos'ta da Varşova'da bir toplantı olacak ve böylece Rusya'nın batısında Karadeniz'den Baltık'a kadar uzanan bölgede Rusya'ya karşı bir blok oluşacaktı. Cebesoy, bu potansiyel ittifakın ve bloğun başlıca aktörünün Fransa olduğunu yazar. Ona göre Fransa, Bolşeviklerin iktidardan uzaklaşmasını istiyor hatta bu konuda İngiltere'yi bile karşısına alıyordu.²⁸

Özetle, Fransa Bolşeviklerle mücadelede Beyaz Ordu'ya güvenmekten vazgeçmiş ve Beyaz Ordu birliklerinin Nisan ayında başlayarak sivil statüye geçerek başka ülkelere göçünü, hatta SSCB'ye geri dönmelerini teşvik etmiştir.²⁹ Ancak Bolşeviklerle mücadeleden vazgeçmemiştir. Sadece bu mücadelede veya çıkarlarının korunmasında kendisine İngilizlerin desteklediği Yunanistan'ı değil, onun savaştığı Türkiye'yi müttefik seçmiş ve özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'nden Ankara ordusunun galibiyetle çıkmasından sonra Yunanlılara karşı açıkça TBMM Hükümeti'ni desteklemiş ve ona bu savaşta kullanması için silah ve cephane vermiştir.

Fransa'nın aksine, Yunanistan ise Beyaz Ordu birliklerini özellikle Millî Mücadele'ye karşı kullanmayı istemiş ve bu konuda bazı adımlar atmıştır. Şahiner'in Türk askeri raporlarına dayanarak aktardığına göre Beyaz Rusların Türklere yardım etmesinden endişe eden Yunanistan, Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti'nin müttefik olduğunu belirterek, Vrangel Ordusuyla onlar aleyhinde iş birliği yapmak ve onlardan yardım almak istemiştir. Hatta bu amaçla Gelibolu'daki Beyaz Ordu Birliklerinden I. Kolordu Komutanı General Aleksandr Pavloviç Kutepov'a başvurmuştur. Yunan yetkililer, Kutepov'la görüşmelerinde, Millî Mücadele'ye karşı ortak mücadele etmeleri durumunda Türkiye'de ekonomik anlamda zor durumda olan "Ruslara her türlü kolaylığı

²⁶ Yerasimos 1979, 196.

²⁷ Aslan 2002, 18.

²⁸ Cebesoy 2002, 211.

²⁹ Yovanoviç 2005, 40.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

göstereceklerini ve işlerine yardım edeceklerini bildirmişlerdir. Ancak Ruslar Yunanistan'ın bütün bu tekliflerini geri çevirmiştir.”³⁰

Benzer şekilde Yüceer de Vrangal Ordusu'nun değişik amaçlar için kullanılmak istendiğini belirtir ve Yunanistan'ın Ankara hükümeti ile Bolşevikler arasındaki yakın ilişkileri öne sürerek, Vrangal'le Ankara'daki milliyetçiler aleyhine bir anlaşma yapmak istediğini ve bu amaçla ona resmi bir delege gönderdiğinden bahseder. Görüşme sırasında Yunan Delege, kendi ordularının Rusya'nın iyiliği için savaştığını belirtip, Vrangal ordusunun da aynı şeyi yapmasını istemiş ama iş birliği konusunda olumsuz cevap almıştır.³¹ Hatta bir kaynakta aktarıldığı üzere, Yunanistan'ın Vrangal Ordusu'nu kullanma girişimleri *Vakit* gazetesinin 27 Aralık 1920 tarihli bir haberiyle Osmanlı kamuoyuna da yansımış ve büyük bir endişeye neden olmuştur. Atina'dan bir Rus gazetesine gönderilen bir telgraftan yola çıkarak yayınlanan haberde, Beyaz Rus Ordusu birliklerinin Yunanlılarla iş birliği içerisinde Trakya'ya girmek üzere oldukları belirtilmiştir. Bu haber üzerine Gelibolu'daki Rus yetkililere bu haberin doğru olup olmadığı sorulmuş, Rus yetkililer ise buna cevaben gazeteler aracılığıyla bir açıklama yaparak, iddiaların tamamen asılsız olduğunu belirtmişlerdir.³²

Ayrıca, Bülent Bakar'ın Rus Büyükelçiliği'nden alınan 11 Nisan 1921 tarihli bir bilgiye dayanarak aktardığı üzere, Yunan Hükümeti, Beyaz Rus Ordusu üyelerinin Yunan ordusunda istihdamı ve kullanılması için çok büyük çabalar sarf etmiş ancak bu çabaları özellikle Ankara Hükümeti'ne karşı iş birliği bağlamında sonuçsuz kalmıştır.³³ Şahiner'in başka bir kaynağa atfen aktardığına göre ise İstanbul ve Gelibolu'da zor koşullarda yaşayan Ruslar, Yunanistan'ın iş birliği önerisine sıcak bakmazken, İngilizlerin hem Bolşevikliğe hem de Anadolu'daki milli Mücadele'ye karşı ortak mücadele önerisine sıcak bakmışlar ve “aç aç gezmektense felaketimize sebep olan Bolşeviklerle harp edip ölmeyi tercih ederiz” demişlerdir.³⁴ Bu iki farklı kaynak ve yorum gösteriyor ki, aslında Beyaz Ruslar hem Bolşevikliğe hem de Millî Mücadele'ye karşı mücadelede İtilaf Devletleriyle iş birliği yapmakta tek bir ses ve vücut gibi davranmamışlardır. Bazıları Bolşeviklere karşı mücadeleye evet derken, Türklere karşı savaşmayı reddetmişler; bazıları da Yunanistan'la iş birliği yapmayı reddederken, İngilizlerle ittifak ederek hem Bolşeviklere hem de Millî Mücadele'ye karşı savaşmayı kabul etmişlerdir.

³⁰ Şahiner 2003, 152.

³¹ Yüceer 1998, 112.

³² Macar ve Macar 2010, 222-223.

³³ Bakar 2012, 149.

³⁴ Şahiner 2003, 153.

Bu farklı yorum ve görüşlere rağmen, Beyaz Rusların günlüklerindeki açıklamalara ve yorumlara bakılarak, genel olarak Beyaz Rusların İtilaf Devletlerine daha mesafeli, Türklere daha yakın davrandığını ve onlarla iş birliğine daha eğilimli oldukları söylenebilir. Bunun en önemli nedeni, Beyaz Rusların İtilaf Devletleri'ne güvenmemeleridir. Bu güvensizliğin temelinde ise “bizi yarıda bıraktılar” duygusu ve psikolojisinin yanı sıra, İtilaf Devletleri yetkililerinin ve polislerinin İstanbul'daki ve Çatalca, Limni ve Gelibolu'daki Ruslara çok kötü davranması yatmaktadır.

Beyaz Ordu Mensuplarının İtilaf Devletleri'ne ve Kemalistlere Bakışı

Beyaz Ordu subaylarından V. V. Sahanev, Gelibolu'da kaldığı dönemi anlatan hatıratında, bu duyguyu en iyi ifade edenlerden biridir. Özellikle Fransa'nın Beyaz Ordu birliklerine yapacağı yardımı 1 Nisan'dan itibaren durduracağını ilan etmesinden sonra kaleme aldığı notlarında, İtilaf Devletleri'nin kendi işlerini yoluna koymakla meşgul olduklarını ve bu yüzden de kanı akan eski müttefiklerinin—Beyaz Rusların- yardımına koşmak istemediklerini belirtir. Sahanev'e göre, tüm dünya satılmıştır ve herkes kendi kazancını düşünmektedir. Sadece Ruslar soyut bir düşünce için kendilerini parçalamaktadırlar ve artık onların da zafere inançları tükenmiştir. Yalnız bırakıldıkları ve zor durumda oldukları için Beyaz Rus Ordusu subayları, kendilerini, aşağılanma, hakaret, işkence ve utanç verici bir ölümün beklediği Sovyet Rusya'ya gitmeye bile hazırdırlar.³⁵ Ayrıca hatıratlarda veya diğer Rusça kaynaklarda İstanbul'daki Ruslarla Türklerin İtilaf Devletlerinin onlara muamelesi bağlamında aynı kaderi paylaşmaları, İtilaf Devletlerinin İstanbul'un efendisi gibi davranırken, sadece Rus mültecilere değil, ev sahibi Türklere de kötü muamele etmesi, Beyaz Rusların Türklere sempati duymasında etkili olmuştur.

Çebyşev, hatıratının İstanbul'daki ilk günlerine dair notlarında, işgal altındaki kenti, “Konstantinopol'de hiç kimse ev sahibi değil. Herkes, hatta Türkler bile misafır” sözleriyle tanımlar ve gemiden ayrılmak için kime izin verilir verilmeyeceği, göçmenlerin nerelere yerleştirileceği gibi konularda, her şeyi belirleyenlerin, Birinci Dünya Savaşı'nı müteakip, muzaffer devlet sıfatıyla Osmanlı Devleti'nin başkentini kontrol ve sonra da işgal altına alan İtilaf Devletleri olduğunu belirtir.³⁶

Dönem İstanbul'u hakkında bilgi verenlerden bir diğer Rus mülteci A. Slobodskoy ise 1925'te kaleme aldığı hatıratında, İstanbul'u İtilaf devletlerince parsellenmiş, yokluk, karmaşa ve suçun kol gezdiği bir kent olarak tasvir eder.

³⁵ GARF 5881, op. 2, d. 612, list 73.

³⁶ Çebyşev 1933, 284.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

İstanbul'un, yani Anadolu yakasının Fransızların; Pera'nın İngiliz ve İtalyanların nüfuzu altında olduğunu belirtir ve bu kentte Rusların, kendi polisi ve mahkemesi olan itilaf devletlerinin, özellikle İngiliz polisinin, aşağılayıcı muamelesi ile karşılaştıklarını belirtir.³⁷

Galata'da, Haliç'in kıyısında çoğu üyesi müttefiklerden oluşan uluslararası bir polis bürosu vardı. Fakat İstanbul'daki göçmenlere baskı ve şiddet uygulayan asıl birim, müttefiklerin her birinin kendisine ait polis güçleriydi. Amerikalılar hariç, her müttefik ordusunun kendi polis gücü ve mahkemesi vardı. Slobodskoy, müttefik polis karakollarının yapısını ve polislerinin sadece Rus göçmenlere değil; yerli Türk halkına da uygulamış olduğu baskıyı şöyle tasvir eder:

Her bölgede bir polis karakolu vardı. İngilizlerinki "krokker," Fransızlarınkine ve İtalyanlarınkine "seks'ton" adı veriliyordu. İngiliz polisi ve Fransız jandarması sadece yerel halk Türkler için değil; Rus göçmenler için de bir tehdit ve korku unsuruydu. İngiliz ve Fransızlar şiddetleriyle ve malumatlı oluşlarıyla diğerlerinden ayrılmaktaydılar. Kendi emirleri altında, yerel halktan özellikle Türkler ve Rumlar arasından gizli ajanları vardı. Ayrıca Novorossisk'ten tahliyeden sonra Rusya'dan gelen Rus istihbaratından ajanlar da vardı. Rusya'dan tahliye edilen bütün aristokrat ve baronlar Fransızca ve İngilizce bildiklerinden kısa sürede yeteneklerini İngiliz polisi ve Fransız jandarmasının hizmetine transfer ettiler. İş için verilen maaş/ücret ayrıcalıktan daha fazlaydı. Bir sorunu olup İngiliz polisine gelenlerin sordukları soruya Rusça cevap almaları çok yaygındı. Çünkü bu soruyu cevaplayanlar İngiliz polisinin hizmetinde çalışan Rus prens, baron, kont vs. idi. Rus göçmenlerin İngiliz polisine duydukları nefret, Türklerin duydukları nefret gibi, fevkalade büyüktü ve bu nefret bu polislerle doğrudan tanışmalarıyla daha da büyüdü.³⁸

Slobodskoy'un verdiği bilgilere göre, mültecilere yardım ve bakım işini daha çok Rus, Amerikan ve bazı Fransız yardım kuruluşları üstlenirken, şehirdeki kontrolü elinde bulunduran müttefikler, özellikle İngilizler, suya sabuna hiç dokunmamışlar ve daha çok işin kayıt yönüyle ve asayişle ilgilenmişlerdir. İngiliz polisiyle mültecilerin sık sık karşı karşıya gelmesi de biraz bu yüzden. Örneğin, İtilaf Devletleri, İstanbul'da yaşayan Rus mültecileri, kendilerinin kontrol ve idare ettiği Sağlık Bürosu'na kayıt yaptırmak ve bir doktor tarafından işaretlenmiş bir dönüş pasaportu almak zorunda bırakmıştır; bu yüzen de büronun önünde her gün yüzlerce insan birikmekteydi. Slobodskoy, bu insanlar beklemekten sıkılınca ve kalabalık içinde itiş kalkış başlayınca, genellikle binadan boylu poslu 4-5 İngiliz polisinin

³⁷ Slobodskoy 1925, 58.

³⁸ Slobodskoy 1925, 66.

çıktığını ve lastik sopalarla önlerine gelenlerin kafasına; kadınların ve erkeklerin yüzlerine vurduklarını yazar. Bu muamele o kadar kötüydü ki, vakti zamanında Almanlara esir düşmüş bir Rus subayı, “*ben Almanlardan bile böyle bir muamele görmedim*” diyebiliyordu.³⁹

Benzer şekilde, Gelibolu’dan Reşit Paşa gemisiyle Rusya’ya dönen A. Sitniçenko isimli bir deniz subayı da arkadaşlarına yazdığı bir mektupta, İtilaf Devletleri asker ve subaylarının Rus mültecilere yönelik kaba hal ve hareketinin hem Kemal Paşa’ya olan sempaside ve onun birliklerine katılımında hem de mültecilerin Rusya’ya dönme kararında etkili olduğunu belirtir:

Bir ay olmadan kamptan kaçma girişimleri başladı. Açlık, soğuk, Fransız asker ve jandarmasının Rus asker ve subaylarına kaba tavırları dayanılır gibi değil. İnsanlar Yunanistan, Bulgaristan ve Kemal Paşa’nın ordusuna katılmak için Anadolu’ya kaçıyorlar. Geçen yılın Aralık ayında 500 kadar asker ve askeri öğrenci Gelibolu’dan kaçmaya karar verdi. Türklerin yardımıyla geceleyin karanlıkta filikalara bindiler ve Çanakkale Boğazı’nı geçtiler ancak Fransızlar onları fark edince ateş açtılar ve bizimkiler de ateşle karşılık verdiler. Başka bir gün, kayıkçı bir Türk, doğuyu göstererek, “Ruslar çok iyi, Kemal Paşa ve Bolşevikler de iyi ama Fransızlar değil” dedi. Limni’den Rusya’ya dönmek isteyenlerin sayısı 10,000’e ulaştı.⁴⁰

İtilaf Devletleri’nin hem Türklere hem de Rus mültecilere kaba davranmasından doğan duygu ortaklığı ve sempasiden dolayı, Beyaz Rusların, bazı istisnalar hariç, İtilaf Devletlerine destek vermektense, Millî Mücadeleye veya onların deyimiyle Kemalistlere destek verdiklerini, özellikle silah ve cephaneye temini konusunda onlarla iş birliği yaptıkları görülür. Beyaz Ordu mensubu olup, Tatar ve Müslüman olan bazı subaylar, Kemalistlerle iş birliği yapmak için adım atan, girişimde bulunan ilk kişilerdi. Bilge Criss’in aktardığı üzere, Vrangeli’nin Ordusunda hem er hem de subay seviyesinde Müslüman Çerkezler ve Tatarlar vardı. Ayrıca, savaş sırasında Türk milliyetçileri Çarlık Rusya’sı aleyhine çalışmak üzere bir grup Tatar genci İstanbul’da eğitmişti. Bu kişiler hala İstanbul’da idiler ve Tatar Himaye Cemiyeti’nin çatısı altında toplanmışlardı. M.M. ajanları bu Tatarlardan, Cuma namazını kılmak için gemiden karaya çıkan Vrangeli Ordusundaki Müslümanlarla ilişkiye geçmelerini istemişler; onlar da Beyaz Rus Ordusu Amirallerinden Sadık İslamov ile iletişime geçmişler ve onun, Vrangeli asker ve subaylarına, Ankara’daki milliyetçilerin Bolşevik olmadıkları ve bu nedenle Vrangeli Ordusunun tıpkı

³⁹ Slobodskoy 1925, 67.

⁴⁰ Geva 1998, 335-337.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

kendileri gibi yurtseverlerden oluşan Türk ordusuna karşı savaşmaması gerektiği yönünde mesajlar vermesini sağlamışlardır.⁴¹

15 Aralık 1920 tarihli bir M.M. istihbarat raporuna göre ise bir Rus Mareşali ve Yardımcısı, Vrangel birlikleri arasında propaganda yapmak ve TM'ye karşı savaşmayacaklarına dair garanti almak amacıyla Gelibolu'ya gitmişlerdir. Rapora göre, General Vrangel, askerlerinin Kemalistlerle savaşmaya gönderilmeleri için bir emir çıkarmış ve bu emir üzerine erler isyan ederek bir kısım Vrangel yanlısı subayla bazı İngiliz askerlerini öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Mareşal Polokoviçev, Yüzbaşı Mustafa, Albay Saratev, General Anzerik ve Albay Stomozin tutuklanmışlardır.⁴²

Beyaz Ordu mensuplarının Millî Mücadele ile ilişkileri bağlamında yaptıkları en somut şey, ellerindeki silah ve cephaneyi Ankara Hükümeti'ne veya Kemalistlere teslim etmeleri veya satmalarıydı. Buna en iyi örneklerden biri, Beykoz Kadısı Mehmet Sırrı Bey'in Tekfur Dağı'nda Vrangel askerleriyle yaptığı görüşmedir. Kadı'ya göre, 19 Haziran 1921'de, *“Tekfur Dağı'nda sekiz alay miktarında bulunan Vrangel askerleri bilvasıta acizlerine müracaat ederek kendileri Sovyetlere affettirilmek veya ba'dessulh Anadolu'da tevattun eylemelerine müsaade olunmak şartı ile ellerinde bulunan eslihayı ve mitralyözlerle parahotları arzu edildiği surette Hükümet-i Milliyye namına terk etmeye veyahut Trakya'da istenilen şekilde Yunanlılar aleyhine icra-yı harekete amade olduklarını bildirmişlerdir. Mes'ele-i ma'ruza mukaddema bilvasıta arz edilmiş ise de şimdiiye kadar bir guna emir vürud etmemiştir. 19 Haziran 337.”*⁴³

Coşkun Topal ise “Mütareke Sonrası İstanbul'da Rus Mülteciler” isimli makalesinde, İstanbul'daki bazı Rusların “Türlere ve özellikle Anadolu'ya karşı samimiyet ve sempati” duyduklarını belirtir. Tevfik Bıyıkloğlu'ndan aktardığına göre, 1920 yılında bazı Vrangel subayları Fevzi Paşa ile bağlantıya geçerek beraberlerindeki askerlerle birlikte Anadolu'daki Millî Mücadele ordusuna katılmak istediklerini söylemişler ancak bu istekleri Fevzi Paşa tarafından olumlu karşılanmamıştır.⁴⁴ Yazar, Rus mültecilerin Türlere sempati duymasının nedenini, İstanbul'daki Türklerin de onlar kadar aciz ve perişan halde olmalarıyla ve kendi sorunlarının kaynağı olarak gördükleri İtilaf Devletleri'nin Türklerin de düşmanı olmasıyla açıklar. Her ne kadar ihtiyaç duyduklarından inzibat işlerini Ruslara yaptırırsalar da İngilizler onların silahlı bir biçimde ortalıkta dolaşmalarından hoşlanmıyordu ve bu yüzden silahlarının

⁴¹ Criss 1993, 176.

⁴² Criss 1993, 177.

⁴³ Tansel 1977/8, 155.

⁴⁴ Türk Tarih Kurumu Tevfik Bıyıkloğlu Arşivi, Belge No. 83/1, aktaran Topal, 2008, 179.

toplatılması gerektiğini düşünüyordu. Ancak Ruslar silahları İngiliz ve Fransızlara teslim etmemişler, arkadaşlarına vermişlerdir.⁴⁵

Ankara Hükümeti adına çalışan istihbarat elemanlarının raporlarına göre Beyaz Ordu'dan silah ve savaş malzemesi temin etmek için çaba ve teklif bazen de Anadolu'daki Millî Mücadele Ordusu'ndan gelmiştir. Örneğin taraflar arasında yapılan bir görüşmeden sonra, 7 tabanca ile beş uçağın çok ucuz bir fiyata satın alınması için anlaşmaya varılmış ancak Fransız ve İngiliz kontrolünden dolayı bunlar bir süre Anadolu'ya aktarılamamıştır.⁴⁶

Rusça eserler ve hatırat da Millî Mücadele hareketiyle Beyaz Ruslar arasındaki silah alışverişine dair bazı bilgiler sunulur. Ancak Rusça kaynakların en önemli özelliği ve konuyla ilgili çalışmalara en önemli katkısı, Beyaz Rusların Millî Mücadele'ye bakışını birinci elden sunmalarıdır.

Örneğin Prens Ratiyev, bir Rus mültecisi olarak kendi başından geçenleri kaleme aldığı eserinde, İstanbul'daki ilk günlerinde, daha gemide iken ve henüz karaya çıkmamışlarken, bir diğer mülteci gemisinden birisinin, Fransızların onlardan silahlarını teslim etmelerini isteyeceklerini söylediğini belirtiyor; yazara göre bunun nedeni, İtilaf Devletleri'nin silahların Türklerin eline geçmesinden endişe duymalarıydı. Ratiyev, bununla bağlantılı olarak Anadolu'da Rumlarla Türkler arasında devam eden savaştan da bahseder ve savaşın nedeninin Rumların 1. Dünya Savaşı'ndan sonra toprak kazanma arzuları ve şovenist duyguları olduğunu belirtir ve ekler: “Bunun dışında savaş hakkında hiçbir fikrimiz yok ama bizim gönlümüz Türklerden yana.”⁴⁷

Ratiyev'e göre, kendisinin de içinde bulunduğu gemideki Rus mülteciler, Fransız askerler ve yetkililer gemiye geldiklerinde ve onlardan silahlarını teslim etmelerini istediklerinde sadece 15 tüfek teslim etmişler, gerisini saklamışlardır. Daha sonra, bu silahları depodan çıkartarak geceleyin kıyıya yaklaşan bir motorla Kemalistlere vermişlerdir; hatta bazılarını onlara satmışlardır. Ratiyev'in verdiği bilgiye Kemalistler, bir revolver için 50 Frank ödemişlerdir.⁴⁸

Rus mültecilerle Kemalistlerin iş birliğinde Kemalistlerin zor durumda olan Beyaz Ruslara sağladıkları silah ve cephane karşılığında iyi para ödüyor olmalarının da önemli bir katkısı vardı. Ratiyev anılarında bunu şöyle ifade eder:

Güzel bir günde İstanbul'a indik. Ortağım beni komisyoncu bürosuna götürdü. Orada birkaç tane Odesa'lı Yahudi çalıştırıyordu. Benim yeni şefim ve ortağım ticaret için gerekli malları seçti. Aldıklarımız birkaç parça sabun ve

⁴⁵ TİTE K 51, B 141, 23 Nisan 1921 tarihli istihbarat raporu, aktaran Topal 2008, 179.

⁴⁶ TİTE, K 51, B 141, 23 Nisan 1921 tarihli istihbarat raporu, aktaran Topal, 2008, 180.

⁴⁷ Ratiyev 1999, 438.

⁴⁸ Ratiyev 1999, 438-440.

birkaç teneke kutu ezme idi. Sonra merkezi pazara gittik -şehrin Türk bölümünde- 100 adım atmamıştık ki, 3 Kuban Kossak'ı ile karşılaştık. Bizi durdurdular ve bizden Kemalistleri bulmaları için onlara yardım etmemiz istediler.

- “Neden Kemalistler” diye sorduk.

- “Çünkü çok iyi fiyat veriyorlar” dediler.⁴⁹

Öte yandan, bu genel iş birliği havasına rağmen Beyaz Rusların günlüklerinde veya Rusça kaynaklarda ayrıntılı bir biçimde sundukları üzere, Rus mülteciler, Kemalistlerin İstanbul'a gelmesinden ve ülkenin kontrolünü ele geçirmesinden büyük bir endişe duymuşlardır. Bu endişenin temel sebebi, yine onların ifadesine göre Kemalistlerle Sovyetlerin iş birliğiydi.

İncelenen hatırat içinde, Millî Mücadele sonrası İstanbul'u, özellikle de Rus mültecilerin Kemalistlerin galip gelmesi karşısında hissettiklerini en ayrıntılı biçimde veren eser, kendisi de bir mülteci olan F. P. Burtsev'in 1939'da kaleme aldığı hatıratıdır. Burtsev, hatıratının İstanbul'da kaldığı 1,5 yıllık döneme ait izlenimlerini aktardığı bölümünde, 1922 Eylül'ü başında Ankara Hükümeti'nin Yunanlılar karşısında kazandığı galibiyetin, İstanbul'daki Rus mültecilerin yaşamında ve hislerinde büyük bir değişime neden olduğunu yazar. Bu zaferi, “beklenmedik” bir gelişme olarak tanımlayan Burtsev, Kemalistlerin İstanbul'a gelişinin yerel halkta büyük bir paniğe neden olduğunu belirtir. Hatta “biz de panik içerisindeydik çünkü Kemalistlerle birlikte onların müttefiki olan Bolşeviklerin de buraya geleceğini sanıyorduk. Ancak sonradan bu korkunun temelsiz olduğunu anladık” der. Çünkü aktardığına göre Türkler, zaferden sonra da önceden olduğu gibi, Ruslara, ‘Kardaş’ diye hitap etmeye devam etmişler ve onlara her zamanki gibi çok iyi davranmışlardır.

Ancak, Burtsev, İstanbul'da Türkler tarafından yapılan gösterilerde topluluk önüne çıkarak konuşma yapan bazı kimselerin, Türklerin arkadaşı ve kardeşinin Bolşevikler olduğunu, Bolşeviklerin düşmanı Rus göçmenlerin ise Türklerin de düşmanı olduğu yönünde açıklamalar ve propaganda yaptıklarını; bunun da Rus göçmenlere çok dokunduğunu ve onları endişeye sevk ettiğini yazar. Fakat ilerleyen sayfalarda Burtsev, bu korku ve endişeye rağmen ne bu gösterilerde yapılan konuşmaların ne de Rusların aleyhinde dağıtılan bildirilerin Türklerin mültecilere yönelik davranışlarını hemen hiç etkilemediğini belirtir. Ama buna rağmen, Burtsev'in aktardığı üzere, Kemalistlerin İstanbul'a gelmesiyle birlikte, şehirde bir iç savaş veya en azından bazı Türk siyasi gruplarının arasında bir çatışma çıkması ihtimali belirmiş; şehirdeki yaşam istikrarsız ve tehlikeli bir hal almıştı ve bu yüzden imkânı olan mülteciler bir an önce oradan ayrılmaya çalışmışlardır. Buraya kadar olan tasvirlerle, mültecileri

⁴⁹ Ratiyev 1999, 455-456.

endişeye sevk eden bir İstanbul resmi çizen Burtsev, mültecilerin her şeye rağmen İstanbul'u çok sevdiklerini, çünkü orada Avrupa'da olduğu gibi gürültülü bir yaşam yerine görece sakin ve huzurlu bir hayatları olduğunu; ayrıca Türklerin kendilerine çok sıcak davrandıklarını belirtir. İşte bu yüzden, mülteciler, yaşanan acılara ve açlığa rağmen buradan üzülerek ayrılıyorlardı der.⁵⁰

Slobodskoy ise hatıratında, Rus mültecileri Kırım'a dönmeye teşvik eden en önemli faktörün Kemal Paşa olduğunu belirtir. Ona göre, Kemal Paşa mülteciler İstanbul'a ilk geldiği günden itibaren onların kalbine korku salan bir isimdi. Mülteciler, onun İstanbul'a gelme ihtimalinden dolayı, Ankara ordusunun Rumlarla ve İtilaf Devletleriyle yaptığı savaşın akıbetine, Bolşeviklerle Vrangel birliklerinin arasındaki savaşın sonundan çok daha fazla ilgi gösteriyorlardı. Rus mülteciler Kemal Paşa'nın Bolşeviklerle iş birliği yaparak onları yok edeceğinden ve onları İstanbul'dan başka ülkelere veya Sovyet Rusya'ya göndereceğinden korkuyorlardı. Hatta Solobodskoy'un verdiği bilgilere göre, mülteciler Türklerin Bolşeviklerle birlik olup, yabancıları, özellikle de Rumları ve Rusları kestiğini söylüyorlar ve bu da onların zihninde ve yüreğinde korkulara neden oluyordu. Bu korku o kadar büyüktü ki, "Mustafa Kemal cenahından minimum bir tehlike gelme olasılığı bile insanları oradan oraya koşturmaya ve gidecek bir ülke veya Kırım'a geri dönecek bir yol aramaya itmişti."⁵¹ Oysa gerçekte Ankara-Moskova iş birliği, Ankara Hükümeti'nin Beyaz Rus mültecilere yönelik politikalarına hemen etki etmemiş; en azından 1925 yılına kadar yabancılarla yönelik politikada ciddi bir değişiklik olmamıştır.

Ankara Hükümeti'nin Rus Mültecilere Yönelik Politikaları

Ankara Hükümeti'nin Rus mültecilere yönelik politikalarını belirleyen en önemli faktör, Beyaz Rus mültecilerin korkusunun aksine Ankara Hükümeti ile Moskova arasındaki ilişkiler değil, başka gelişmeler olmuştur. Nitekim, Ankara'nın, Millî Mücadele Dönemi'ndeki Sovyet yardımı ve 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşması ve 1925'te imzalanan "Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması"na rağmen, 1925 yılına kadar Türkiye'deki Rus mültecilere yönelik radikal kararlar almadığı görülür. 1925 öncesinde alınan bazı kararlarda da Ankara-Moskova ilişkilerinden ziyade, Rus mültecilerin İngilizlerle ilişkilerinin veya İstanbul'daki özel şartların etkili olduğu söylenebilir.

⁵⁰ GARF f. 5881, op. 2, d. 277, list 28-38.

⁵¹ Slobodskoy 1925, 97-98.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

Bununla birlikte Moskova ile ilişkilerin etki ettiği durumlar da söz konusudur. Ankara Hükümeti ile Beyaz Rus mülteciler arasındaki ilişkiye dair yazılmış nadir çalışmalardan birine imza atan Rus tarihçi Uturgauri, Kemalistlerin İstanbul'u tamamen kontrol altına aldığı 6 Ekim 1923 tarihinden itibaren Çarlık Rusya Büyükelçiliği başta olmak üzere birçok Rus mülteci kurumu ve kuruluşunu ve onlara yardım sağlayan uluslararası birçok örgütü ya tasfiye ettiğini ya da onların faaliyetlerini durdurduğunu; bunlar arasından sadece uluslararası Kızıl Haç örgütü ve "Rus Mültecilere Yardım ve Destek Organizasyonu"nun varlıklarını sürdürdüğünü belirtir. Ancak yazarın verdiği bilgiye göre, bu son örgüt de yöneticisi Rus Albay S. N. Kreyton, 1926 yılı Kasım ayında İngilizlerle iş birliği yapmakla suçlanıp tutuklanınca kapatılmış ve Kreyton da sınır dışı edilmiştir. Bahsi geçen örgütle bağlantısı olan başka Rus mülteciler de aynı şekilde yurt dışına çıkartılmıştır.⁵²

Bu özel durum dışında Ankara Hükümeti Rus mültecilere en azından 1920'lerin ikinci yarısına dek oldukça olumlu bir tavır sergilemiş; hatta 1923'te, Türkiye'deki sayıları 7000 kadar olan Rus mültecilerin bu ülkede siyasi mülteci olarak tanınacağını ve onlara ikamet tezkeresi verileceğini bildirmiş ama isteyenlere de Rusya'ya veya diğer yabancı ülkelere gitme izni vermiştir.⁵³ Hatta bunun için Sovyet Rusya'ya dönmek isteyenlere Sovyet pasaportu, diğer ülkelere gitmek isteyenlere de Türk pasaportu verilebileceğini duyurmuştur.⁵⁴

İstanbul'daki Rus organizasyonlarına yönelik tasfiye ve kapatma politikaları dışında birçok kaynaktan aktarıldığı üzere, Rus mültecilerin Türkiye'deki durumu 1925 yılına kadar oldukça iyiydi. Rus Kızıl Haçı Başkanı Boris Yevgenyeviç'in İstanbul'daki Rus göçmenlerin durumu hakkında yazdığı 6 Nisan tarihli bir rapor da bu durumu teyit eder niteliktedir. Rapora göre, Nisan 1926 itibarıyla Türkiye'deki Rus göçmenlerin sayısı 4.000-5.000 kişiydi; bunun %90'ı İstanbul'da, geri kalan %10'u ise Anadolu'nun farklı yerlerinde yaşamaktaydı ve Rus göçmenlerin yerel ekonomik yaşamdaki çok farklı dallarda kendi işlerini yapma ve kurmaları konusunda hiçbir sıkıntı yoktu. Türkler tarafından getirilen tek sınırlama, dışarı çıkan Beyaz Ruslara Anadolu'ya geçmeleri için giriş çıkış vizesi verilmemesiydi. Fakat bilindik koruma ve yardımlar ile bu konuda izin almak mümkündü. Sonuçta genel olarak 1925 yazına kadar Türkiye'deki göçmenler görece rahat ve iyi bir yaşam sürmüşlerdi; aralarında işsiz yoktu ve hükümet çevrelerinde ve mahalli

⁵² Uturgauri 2015b, 3251.

⁵³ "Şehrimizdeki Ruslar," *İkdam*, 2 teşrin-I Sâni 1923.

⁵⁴ *İkdam*, 1 teşrin-I Sâni 1923; *İkdam*, 4 teşrin-I Sâni 1923.

kurumlarda önemli sayıda Rus uzmanın işe alınması ihtimali oldukça yüksekti.⁵⁵

Fakat 1925 yılında Ankara Hükümeti'nin Ruslar ve diğer azınlıklar aleyhinde birtakım kararlar almaya, düzenlemeler yapmaya başladığı görülür. Bu durum, *Son Saat* gazetesinin 27 Mart 1927 tarihli bir haberine de konu olmuştur. Haberde İstanbul'da bulunan Beyaz Rus mültecilerden bazılarının “Türk tâbiyetine kabulleri için vilâyete müracaat” ettikleri; ancak kendilerine sadece siyasi mülteci sıfatıyla İstanbul'da ikamet hakkı verildiği belirtilmiştir. Ayrıca gazetenin verdiği bilgilere göre, mültecilerin seyahatlerine ‘Seyr ü Sefer Talimatnamesi’yle sınırlama getirilmiş, yurt dışına çıkanlar tekrar kabul edilmediği gibi, Türkiye’de olup, yabancı bir ülkenin tabiiyetine geçenler de memleket dışına çıkarılmaya başlanmıştır.⁵⁶

Hem Rusça hem Türkçe kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Ankara Hükümeti'nin Rus mülteciler de dahil yabancılar aleyhine bazı kararlar alması 1925 yılı ve sonrasına tekabül eder. Bunun nedenleri konusunda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, dönemin Rus Kızıl Haçı Başkanı Yevgenyeviç’e aittir. Ona göre, bu olumsuz tavır ve politikaların en önemli nedeni, 1925 güzünden itibaren Musul’la ilgili görüşmelerin Türk hükümeti için olumsuz olmasıydı. Yevgenyeviç bu iki olay arasındaki bağlantıyı açıklamaz ancak Ankara Hükümeti’nin yabancılar aleyhine aldığı kararlar hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Nisan 1926 tarihli rapora göre, Ankara Hükümeti, ilk olarak, yabancı işçi rekabeti karşısında Türklerin menfaatini korumak amacıyla, yabancı vatandaşların bilinen ticaret dalları ile uğraşmalarını yasaklayan ve onların sadece siyasi ve toplumsal hizmet sektörlerine katılımını değil, aynı zamanda bireysel teşebbüste bulunmalarını engelleyecek bir dizi bildiri yayınladı. Rus dernekleri temsilcilerinin Ankara’ya ulaşmak ve Rus göçmenlere malum iznin verilmesi meselesini yerinde açıklamak için yaptıkları girişimler de sonuçsuz kaldı. Ankara’ya gitmek için izin alınamadığından, durum daha da karmaşık bir hal aldı ve 1925 yılının Aralık Ayından başlayarak Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Fransa’daki işlere dair sözleşmeleri durduruldu.⁵⁷

Ayrıca Rus mültecilerin “dönüş vizeleri” iptal edildi. Öte yandan aynı kanunla, şehirden ayrılmak isteyen Rusların, hiçbir kısıtlama ile karşılaşmayacakları belirtildi. Ancak aynı kanuna göre, ayrılan Ruslar geri dönme hakkından yoksun olacaklardı. Türkiye bu kararını sonuna kadar uygulamıştır. Yovanoviç gibi tarihçiler ise Ankara Hükümeti’nin bu kararını Türk çıkarlarını yabancı rekabetinden korumak yönünde atılmış bir adım olarak

⁵⁵ GARF, f. 5680, op. 1, d. 70, list 38-39.

⁵⁶ “Beyaz Ruslar Türk Olmak İstiyorlar,” *Son Saat*, 27 Mart 1925.

⁵⁷ GARF, f. 5680, op. 1, d. 70, list 38-39.

değerlendirirler. Bu kararlar, yabancıların Türkiye’de doktorluk, dış hekimliği, avukatlık gibi bazı meslekleri icra etmesi yasaklanmış; Ayrıca 1 Ağustos 1927 itibarıyla Rus göçmenlerden ya Türk vatandaşlığına geçmeleri ya da ülkeyi terk etmeleri istenmiştir.⁵⁸

Yevgenyeviç’in raporunda sözünü ettiği ancak açıklamadığı kanunlar ve kararlar Mart 1926 tarihli ve 788 Sayılı Memurin Kanunu ile Nisan 1928 tarihli ve 1219 Sayılı Kanundur. İlk kanunun dördüncü maddesiyle memur olabilmek “Türk” olmak şartına bağlanırken; ikinci kanunla ülkedeki doktorların Türkiye Darülfünunu Tıp Fakültesi mezunu ve Türk olmaları şartı getirilmiştir. Ayrıca aynı kanunla Türk olmayan doktorların mesleklerini icra etmeleri yasaklanmıştır.⁵⁹

Bu tür kısıtlamalarla karşı karşıya kalan Rus göçmenlerin durumunun iyileştirilmesi için Rus derneklerinin temsilcilerinin ricası ile bu derneklerin Balkanlardaki delegesi, Ankara Hükümetiyle görüşmek üzere İstanbul’a gelmiş; burada Rus göçmenlerin durumu hakkında bilgilendirildikten sonra Ankara’ya geçerek İç İşleri Bakanı (kaynakta belirtilmiyor ama o dönemdeki isim Mehmet Cemil Bey) ile görüşmüştür. Yevgenyeviç’e göre, bu görüşme sırasında “Bolşeviklerin etkisi altındaki Türk siyasi çevreleri” Beyaz Ruslarla ilişkilerini tamamen kestiklerini ifade eden bir tavır sergilemişler ve ne yabancıların çalışmasını yasaklayan bildirilerden geri adım atmışlar ne de göçmenlerin politik sığınma haklarının Ağustos 1927’den sonra da uzatılmasını kabul etmişlerdir.⁶⁰ Bu görüşmeden sonra Rus derneklerinin Ankara’daki havayı Fransa’ya bildirdikleri ve Fransa başta olmak üzere, Avrupa devletleriyle iletişime geçerek, Rus göçmenlerin kabulünü istedikleri görülür.

Rus tarihçi Uturgauri ise Ankara Hükümeti ile Beyaz Rus mülteciler arasındaki ilişkiyi irdelediği bir çalışmada, Rusların Türkiye’de kalıp kalamayacaklarının veya kalacakları sürenin hangi yıla dek olacağını belirlenmesinde, Musul Krizi’nin etkisinden hiç söz etmez; onun yerine Kafkasya’dan gelen mülteci akınının etkisinden bahseder. Ona göre, Büyük Millet Meclisi, 6 Eylül 1922 tarihli, “Beyaz Rusların Türkiye’de kalışını düzenleyen kararını, özellikle 1919 yılında Kafkasya sınırından Türkiye’ye giren çok sayıdaki Mülteci sebebi ile” almıştır. Bu karara göre, Rusların Türkiye’de kalış süreleri 5 yıl olarak belirlenmiş ve onların Türkiye’de 6 Eylül 1927’ye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verilmiştir. “Ayrıca doktor, avukat,

⁵⁸ Yovanoviç 2005: 41.

⁵⁹ “Memurin Kanunu,” *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Dönem, 23. Cilt, s. 509; “Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun,” 1. Madde, *TBMM Zabıt Ceridesi*, 3. Dönem, 3. Cilt, s. 63.

⁶⁰ GARF, f. 5680, op. 1, d. 70, list 38-39.

mühendis ve hatta memur olarak uzmanlık alanlarında çalışmalarına izin verilmiştir.” Ancak daha da önce de belirtildiği üzere, “mültecilerin ülkede seyahat etmeleri, ülke dışına çıkmaları durumunda tekrar girişleri özel izne bağlanmıştır.”⁶¹

Ancak bu olumlu girişimlere rağmen Türk hükümetinin yabancılarla ilgili genel kısıtlayıcı tavrına bağlı olarak, Rus göçmenlerin sayısı giderek azalmıştır. Esasen 1920’de yaklaşık 145.000-150.000 kişi olan Rus göçmenlerin sayısı Nisan 1921’de 120.000’e; Ağustos 1921’de ise 65.777’ye düşmüştü. Bunların 28.760’ını askeri kamptakiler, geri kalanlarını ise siviller oluşturmaktaydı. Bu rakam 1921 Kasım’ında 34.000’e inmişti. 1923 yılı sonunda ise ülkede sadece 10.000 kadar Rus göçmen kalmıştı.⁶² 1926 Nisan’ı itibariyle Türkiye’de yaşayan Rus göçmen sayısı ise 4.000-5.000 kadardı. Bu sayı, 1926 sonrasında daha da düştü çünkü Ankara Hükümeti, aldığı bir kararla Rus siyasi göçmenlerinin Türkiye’de ancak 1 Ağustos 1927 tarihine kadar kalabileceğini duyurdu. Çalışma izni almalarını da imkânsız hale getirdi.⁶³

Dönemin gazete haberlerine ve bazı arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla yabancılarla yönelik bu tür kısıtlayıcı kararların alındığı 1925 yılından itibaren birçok Rus mültecinin, Türkiye’de kalabilmek için Türk vatandaşlığına başvurduğu görülmektedir. *Cumhuriyet* gazetesinin 30 Kasım 1926 tarihli bir haberine çoğunluğu Beyaz Rus mültecilerden ve Kafkasya Türklerinden olmak üzere her gün iki yüz kadar kişi Türk vatandaşlığına geçmek için başvuru yapmakta ancak bunların başvuruları kabul edilmemekteydi.⁶⁴ Bu durum, sayının daha da düşmesine neden olmuş, 1927’de ülkedeki Rus mülteci sayısı 3.519’a kadar düşmüştür. Bunların 1.900’u erkek; 945’i kadın ve 664’ü çocuklardan müteşekkildi.⁶⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ne ait bir belgede ise, 1 Ocak 1927 itibariyle Türkiye’de kalan Beyaz Rus mültecilerin sayısı, 620’si Musevi olmak üzere 2879 kişi olarak belirtilmiştir. Belgeye göre, bunlardan 1415’i erkek, 926’sı kadın ve 438 tanesi çocuktur. Bunlar dışında bir de “ne Sovyet ne de Türk pasaportuna haiz olmadıklarından” ve kendilerini kayıt ettirmediklerinden “yerli Ruslar” olarak kategorize edilen 100 kadar Rus mülteci bulunmaktaydı. Bunlarla birlikte Türkiye’de yaklaşık olarak 3000 Rus mülteci bulunmaktaydı.⁶⁶ Ülkeyi terk etmek zorunda bırakılan Rus mültecilerden Türkiye’de kalmak isteyenler, dönemin gazetelerine sıkça konu

⁶¹ Uturgaui 2015b, 3250).

⁶² GARF f. 5809, op. 1, d. 110, list 29; GARF f. 5809, op. 1, d. 87, list 1; GARF f. 5923, op. 1, d. 7, list 62; GARF f. 9145, op. 1. d. 479, list 1.

⁶³ Yovanoviç 2005, 41.

⁶⁴ “Beyaz Ruslar Türk olmak için müracaat ediyorlar,” *Cumhuriyet*, 30 teşrin-i Sâni 1926.

⁶⁵ Yovanoviç 2005, 41.

⁶⁶ BCA, Fon Kodu: 030.10.00, Yer No: 116.808.6.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

olduğu ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki bazı belgelerde de geçtiği üzere, Türk vatandaşlığına kabul etmek için ya Türklerle evlenmişler ya da din ve isim değiştirmek yoluna gitmişlerdir. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinin 28 Mayıs 1927 sayılı baskısında yer alan, “*Beyaz Ruslar Türk Tabiiyetine Geçiyorlar*” başlıklı bir haberde, 1927 yılı Ağustos Ayı başında Türkiye’yi terk etmek zorunda olan ve o günkü sayıları 3000’i bulan Rus mültecilerden yaklaşık 1300 kadarı hükümete müracaat ederek Türk tabiiyetine geçirilmelerini talep etmişler; bir kısım genç Rus kadını ise İstanbul’da buldukları esnada tanıştıkları Türklerle evlenerek Türk vatandaşlığına geçmişlerdir. Habere göre başvuruların talepleri kabul edilmemiştir.⁶⁷

Türk vatandaşlığına kabul edilmeyen Rus mültecilerin bir kısmı Türkiye’de kalabilmek ve Türk vatandaşlığına kabul edilebilmek için ayrıca, kanunen herhangi bir şart ve gereklilik olmadığı halde, din ve isim değiştirmek yoluna gitmişlerdir. *İkdam* gazetesi 10 Şubat 1928 tarihli sayısında bu durumu “ihtida için müracaat çoğaldı” başlıklı bir haberinde ele almıştır. Habere göre, her gün aralarında Rus, Rum ve Ermenilerin de aralarında bulunduğu yaklaşık 10-15 mülteci ihtida etmek için başvurmakta ancak Ankara’dan bu konuda henüz bir açıklama yapılmadığı için bu başvurular da askıya alınmaktaydı.⁶⁸

Din ve isim değişikliği dışında belli meslek grubundaki Rusların işlerini öne sürerek vatandaşlığa başvurdukları görülür. *Cumhuriyet* gazetesinin hem bu konuyu hem de Rusların Türkiye’den ayrılmak zorunda oldukları tarihi konu edinen bir haberinde, Rus mültecilerin Türkiye’yi 1928 yılı Şubat Aynın sonuna dek terk etmek zorunda oldukları; bu sürenin bir daha uzatılmasının mümkün gözükmediği belirtilmiştir. Habere göre bu durumu gören bazı Ruslar, örneğin mühendis olanlar, mesleklerini öne sürerek kalmak için başvurmuşlar ve bazılarının talepleri kabul edilmiştir.⁶⁹ Aynı gazetenin iki gün sonraki baskısında yer alan, “*Beyaz Ruslar Bir Müddet Daha Kalabilecekler*” başlıklı bir habere göre ise Beyaz Rusların ülkede bir süre daha kalmalarına izin verilmiş, ancak bunlardan belli bir işi gücü olmayanların bir sene zarfında sevk edilecekleri, diğerlerinin ise kalabilecekleri belirtilmiştir.⁷⁰

Yabancıların Türk vatandaşlığına kabulü ile ilgili görece katı tavrın 28 Mayıs 1928’de çıkartılan 1312 numaralı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun kabulü ile daha da esnetildiği ve bu tarihten sonra birçok Rus mültecinin Türk vatandaşlığına kabul edildiği görülür. Bu kanunun 6. maddesi, daha önceki kanunda yer alan, Türk vatandaşlığına başvurularda ve kabulde aranan 5 yıl

⁶⁷ “*Beyaz Ruslar Türk Tabiiyetine Geçiyor*” *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1927.

⁶⁸ *İkdam*, 10 Şubat 1928).

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 22 Kanun-ı Sâni, 1928.

⁷⁰ *Cumhuriyet*, 24 kanun-I Sâni 1928.

ikamet etmiş ve reşit olma şartlarına rağmen, Bakanlar Kurulu'nun bu şartları yerine getirmeyen yabancıları da uygun görmesi durumunda Türk vatandaşlığına kabul edebileceğini belirtir.⁷¹

Bu kanuna istinaden, 1929-1930'da Türkiye'deki sayıları 1.400 olan Rus mülteciler,⁷² özellikle 1930'lu yılların başından itibaren Türk hem vatandaşlığına geçmek için başvurmaya devam etmişler hem de Türkiye'de çalışma izni ve Türkiye'ye giriş çıkışlar için birçok başvuruda bulunmuşlardır. Cumhuriyet Arşivi'nden belgeler göstermektedir ki, Ankara hükümeti bu üç konuda da önceki yıllara kıyasla, son derece esnek davranmış ve başvuruların çoğuna olumlu cevaplar vermiştir.

Örneğin spor müsabakaları veya bilimsel çalışma yapan Nansen ya da Milletler Cemiyeti pasaportu taşıyan Beyaz Rus mültecilere Türkiye'ye gelip gitmeleri için Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmiştir. Bu duruma delillik eden 8 Şubat 1922 tarihli bir belgede, Rus profesörlerden Beryakof'a Trabzon ve çevresinde arkeolojik kazı yapmak üzere izin verildiği belirtilir.⁷³ Bir başka belgede ise "16 Eylül 1932 tarihinde İstanbul'da icra edilecek atletizm müsabakalarına iştirak etmek üzere İstanbul'a gelecek olan Bulgar atletleri arasında bulunan ve Cemiyeti Akvam pasaportunu hamil olan Beyaz Ruslardan Mösyö Pedan'ın" Türkiye'ye gelmesine Bakanlar Kurulu'nca 13.09.1932 tarihinde izin verildiği anlaşılmaktadır.⁷⁴

Çalışma izniyle ilintili olarak, 9 Kasım 1930 tarihli bir belgede, Aleksandır Serge Seleznoğ isimli bir Rus mülteciye, "sureti daimide atölyesinde Türkleri çalıştırmak ve motorcu yetiştirmek şartıyla," Bakanlar Kurulu kararıyla 1 sene (1 yıl) müddetle izin verildiğini görülür.⁷⁵ Benzer şekilde bir başka belgede, Ankara palas oteli için bir ay müddetle angaje edilen Paris operası baş dansözü Beyaz Rus Valerya Ponatçevnaya Ellanskaya'nın Nansen pasaportu ile Ankara'ya gelmesine, Bakanlar Kurulu'nun 17.02.1937'de izin verildiği görülür.⁷⁶

Son olarak, 1928 Kanunu'nun 6. Maddesine istinaden 1930'lu yılların başında itibaren birçok Beyaz Rus Türk vatandaşlığına başvurmuş ve olumlu sonuçlar almışlardır.⁷⁷ Bülent Bakar'ın verdiği bilgilere göre, bu dönemde 986

⁷¹ "Türk Vatandaşlığı Kanunu," *Kanunlar Dergisi*, Cilt 6, s. 329.

⁷² Yovanoviç 2005, 41.

⁷³ BCA, Fon No: 030.18.11, Yer No: 4. 47. 12.

⁷⁴ BCA, Fon No: 030.18.12, Yer No: 31.61.3.

⁷⁵ BCA, Fon No: 030.18.12, Yer No: 15. 72. 7.

⁷⁶ BCA, Fon No: 030.18.12, Yer No: 72.13.19

⁷⁷ BCA, Fon No: 030.10.00, Yer No: 124.886.4.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

Rus erkek, eşleri ve çocuklarıyla birlikte 29 Mayıs 1936 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince toplu olarak Türkiye vatandaşlığına kabul edilmiştir.⁷⁸

Kalanların kimler olduğu ve Türkiye’de nasıl yaşadıklarına dair bilgiler veren en önemli eserlerden biri Jak Deleon’un *Beyoğlu’nda Beyaz Ruslar* isimli eseridir.⁷⁹ Bu eserde açıldığı üzere, Beyaz Ruslar, 1930 sonrasında da Türkiye’nin sosyal, kültürel yaşamında etkili olmaya devam etmişlerdir ancak bu etki, kuşkusuz 1920’li yılların başındaki kadar güçlü değildi.

Sonuç

Beyaz Rus Ordusu mensubu bazı subay ve komutanları, günlüklerinde hem Ankara-Moskova ilişkilerine hem de İtilaf-Devletleri-Ankara ilişkilerine dair önemli ipuçları sunarlar. Öncelikle, Mart 1920’de işgal edilmiş İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından bölge bölge paylaşıldığına ve İşgal Kuvvetleri’nin Millî Mücadele’yi sonlandırmak için hem Ankara Hükümeti hem de Sovyetlerle mücadelesine tanıklık ederler. Bu mücadelede, “iki arada bir derede” kalan ve İşgal Kuvvetleri askerlerinin ve subaylarının kötü muamelesiyle karşılaşan Beyaz Rus Ordusu mensubu subayların, işgal güçlerine karşılık Kemalistlere sempati duyduğu ama Sovyetlerle ilişkilerinden dolayı onlara da tam güvenemedikleri görülür.

Netice itibarıyla, kendi kaderlerinin Rusya’daki iç savaş kadar Anadolu’da devam eden Millî Mücadele’nin sonucuna da bağlı olduğunu anlayan Beyaz Rus Ordusu mensuplarının, en azından günlük ve notlarında vurguladıkları üzere, bu mücadelenin gidişatına ve sonucuna büyük bir ilgi gösterdikleri anlaşılır. Onların bu mücadeleye dair verdikleri bilgiler, kendi tarihleri kadar Millî Mücadele tarihi açısından da üçüncü bir göz olmaları hasebiyle son derece değerlidir.

Beyaz Rusların, günlüklerinde bariz bir biçimde kendisini hissettiren endişelerinin, Millî Mücadele’yi kazanarak iktidar olan Ankara Hükümeti’nin müteakip politikaları düşünüldüğünde kısmen haklı olduğu görülür. Ancak mültecilere yönelik kısıtlayıcı politikaları, sadece Moskova ile olan ilişkilere bağlamak gerekir. Hatta bu çalışmada vurgulandığı üzere, Ankara Hükümeti’nin Beyaz Rus Mültecilere yönelik politikasında Sovyetlerle olan ilişkilerinden ziyade, Rus mültecilerin İngilizlerle iş birliği, yerli uzman ve çalışanları koruma düşüncesi gibi bazı faktörler çok daha etkili olmuştur.

Rus kaynaklarına göre ise Ankara Hükümetinin Rus mülteciler de dahil yabancılara yönelik kısıtlayıcı ve dışlayıcı politikalarının diğer nedenleri de 1925’teki Musul krizinin beklendiği gibi olumlu sonuçlanmaması ve Kafkasya’dan gelen mülteci akınını durdurma amacı ve isteğidir. Ülkeden

⁷⁸ Bakar 2012, 268.

⁷⁹ Deleon, 2003.

çıkışlarına izin vermek ama tekrar ülkeye girişlerine engel olmak, bazı mesleklerde çalışmalarına izin vermemek ve belli bir tarihe kadar ülkeyi terk etmelerini istemek gibi aleyhlerindeki bazı kararlar, birçok Rus mültecinin ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Ancak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden bazı Osmanlıca gazete haberlerinden anlaşıldığı üzere, bu tür olumsuz karar ve uygulamalar, 1930'lu yılların başından itibaren yavaş yavaş terk edilmiş ve Bakanlar Kurulu kararıyla başvuruda bulunan çoğu mülteci, Türk vatandaşlığına kabul edilmişlerdir. Ayrıca Türkiye'de kalmak isteyen mültecilerin İslamiyet'i kabul etmek, isim ve kimlik değiştirmek gibi yollara da başvurdukları, bir kısmının ise Türk vatandaşlarıyla evlendikleri görülür.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

- BCA, Fon Kodu: 030.10.00, Yer No: 116.808.6.
BCA, Fon No: 030.10.00, Yer No: 124.886.4.
BCA, Fon No: 030.18.11, Yer No: 4. 47. 12.
BCA, Fon No: 030.18.12, Yer No: 15. 72. 7.
BCA, Fon No: 030.18.12, Yer No: 31.61.3.
BCA, Fon No: 030.18.12, Yer No: 72.13.19.
GARF, f. 5680, op. 1, d. 70, list 38-39.
GARF f. 5809, op. 1, d. 87, list 1.
GARF f. 5809, op. 1, d. 110, list 29.
GARF f. 5881, op. 1, d. 261, list 66-69.
GARF, f. 5881, op. 2, d. 277, list 28-38.
GARF f. 5881, op. 2, d. 612, list 73.
GARF f. 5923, op. 1, d. 7, list 62.
GARF f. 9145, op. 1. d. 479, list 1.

2. Gazeteler

- Cumhuriyet*, 30 Teşrin-i Sâni 1926.
Cumhuriyet, 28 Mayıs 1927.
Cumhuriyet, 22 Kanun-ı Sâni, 1928.
Cumhuriyet, 24 Kanun-ı Sâni, 1928.
İkdam, 1 Teşrin-i Sâni 1923.
İkdam, 2 Teşrin-i Sâni 1923.
İkdam, 4 Teşrin-i Sâni 1923.
İkdam, 10 Şubat 1928.
Son Saat, 27 Mart 1925.

3. Araştırma Eser ve Makaleler

- Akal 2013 Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İtirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim.
- Aslan 2002 Yavuz Aslan, *Mustafa Kemal-M. Frunze Görüşmeleri: Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bakar 2012 Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri: Beyaz Ruslar*. İstanbul: Tarihiçi Kitabevi.
- Cebesoy 2002 Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları Millî Mücadele ve Bolşevik Rusya*. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları.
- Criss 1993 Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kezban Acar Kaplan

- Çalışkan 2006 Ülkü Çalışkan, “Türk Kurtuluş Savaşı’nda Sovyet Rusya’nın Mali ve Askeri Yardımları.” *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 9, s.35-54.
- Çebyşev 1933 N. N. Çebyşev, *Blizkaya Dal’*. Parij.
- Davats ve L’vov 1985 V. H. Davats ve N. N. L’vov, *Russkaya Armiya na Çujbine*. New York.
- Deleon 2003 Jak Deleon, *Beyoğlu’nda Beyaz Ruslar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ertürk 1969 Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*. Yazar: Samih Nafiz Tansu, üçüncü baskı. İstanbul: Pınar Yayınevi.
- Geva 1998 *Russkaya Voennaya Emigratsiya 20kh-40kh godov. Dokumenty i Materialy*. Tom 1: Tak naçinalas’ izgnan’ye. 1920-1922 gg. Kniga pervaya. İskhod, Moskva: İzdatel’sstva “Geya.”
- Hosking 2011 Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. Çev. Kezban Acar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İppolitov vd . 1999 S. S.İppolitov vd., *Tri Stolitsy İzgnaniya Konstantinopol’, Berlin, Parij: Tsentry Zarubejnoj Rossii 1920x-1930x gg.*, Moskva: Spac.
- Işın 1946 Mithat Işın, *İstiklal Harbi Deniz Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Karadoğan 2011 Umut C. Karadoğan, “İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu’da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu.” *Bilig* 2: 135-157.
- Macar ve Macar 2010 Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye’de*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Meram 1969 Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Müderrişoğlu 1988 Alptekin Müderrişoğlu, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*. İstanbul: Kastaş.
- Mütercimler 1992 Erol Mütercimler, *Kurtuluş Savaşına Denizden Gelen Destek: Sovyetler Birliği’nden Alınan Yardımlar. Kuva-yı Milliye Donanması*, İstanbul: Yaprak Yayınları.
- Pehlivanlı 1992 Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Ratiyev 1999 Knyaz Aleksandr Ratiyev, “To, çto sokhranila mne pamyat’y,” *Belaya Emigratsiya v Bolgarii 1918-1945*. C.I. Sofiya: İzdatel’sstva Sofiiskogo Universt.
- Robinson 2002 Paul Robinson, *The White Russian Army in Exile 1920-1941*, Oxford: Clarendon Press.
- Slobodskoy 1925 A. Slobodskoy, *Sredi Emigratsii (Moy Vospominaniya): Kiev-Konstantinopol’, 1918-1920*. Khar’kov: Proletarii.

Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti ile Olan İlişkileri

- Süer 1987 Aydın Süer, "Gelibolu'da Ruslar," *Bellekten*, cilt LI-199, Nisan 1987, s. 315-355.
- Şahiner 2001 Kerime Şahiner, *Vrangel Ordusunun İstanbul'a Gelişi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Şahiner 2003 Kerime Şahiner, "Bolşevik İhtilalinden Sonra Türkiye'ye Gelen Wrangel Ordusu ve Faaliyetleri.", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1): 135-159.
- Şimşir 1975 Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk: 1919-1938*. C. II. Nisan-Aralık 1920. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tansel 1977/78 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Ankara Millî Eğitim Bakanlığı.
- TBMM 1926/1928 *Zabıt Ceridesi*, 2. Dönem, 23. Cilt.
Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, 3. Cilt.
- Topal 2008 Coşkun Topal, "Mütareke İstanbul'unda Ruslar." *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 176: 173-182.
- Türkmen 2001 Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması: (1918-1920)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Uturgauri 2015a Svetlana Nikolaevna, *Boğaz'daki Beyaz Ruslar 1919-1929*. Çev. Uğur Büke. Haz. Hülya Arslan. İstanbul: Tarihiçi Kitabevi.
- Uturgauri 2015b Svetlana Nikolaevna, "Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye," <http://www.avk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/UTURGAUR%C4%B0-Svetlana-BEYAZ-RUSLAR-VE-KEMAL%C4%B0ST-T%C3%9CRK%C4%B0YE.pdf> [Erişim: 27.10.2016]
- Velikov 1969 Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan, 1918-1922: Bulgar Gözüyle Atatürk*. Çev. Naime Yılmaer. İstanbul: Kıtış Yayınları.
- Yerasimos 2000 Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri*, İstanbul: Boyut Matbaa.
- Yüceer 1998 Saime Yüceer, "Vrangel Ordusu'nun İstanbul'daki Faaliyetleri." *Atatürk Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*. C. 6 (21): 107-117.
- Yovanoviç 2005 Miroslav Yovanoviç, *Russkaya Emigratsiya na Balkanakh 1920-1940*.
- Zubarev 2007 A. Zubarev, *Russkaya Armiya i Flot v İzgnanii (1920-1923 gody)*. Spd Bakulin, Sevastopol.